मोहळ

REFBK-0009103
REFBK-0009103
१९५६
स. ग्रं. सं. ठाणें
विषय काव्य
स. नं. ९३७५

सौ. विजया शेवडे

म. भा. गोडबोले

मराठी ग्रंथ सं[illegible]. ठाणे
अनुक्रम २९८३६ वि: ....
क्रमांक ७३६५ नों: दि. ५/५/५८

मोहक

कवयित्री :

सौ. विजया शेवडे

मराठी ग्रंथ संग्रहालय, ठाणे. स्थळप्रत.
अनुक्रम २१६३५४ वि: काव्य
क्रमांक ९३०५ नों: दि: २५.८.५६

मराठी ग्रंथ संग्रहालय ठाणे
दा. क्र. ६१०३

मूल्य १-८-०

प्रकाशक :
द. रा. शेवडे M. A. B. T.
भद्र, अहमदाबाद.

सर्व हक्क लेखिकेच्या स्वाधीन

मुद्रक :
अरविंद भगवंत पाळेकर
जागृति छापखाना, रावपुरा, बडोदें

दोन शब्द

'मोहळ' ह्या काव्यसंग्रहातील कवितांपैकीं निम्याहून अधिक कविता पूर्वीच महाराष्ट्रांतील त्याचप्रमाणें बृहन्महाराष्ट्रांतील निरनिराळ्या मासिकांतून प्रसिद्ध झालेल्या आहेत. ह्या संग्रहांतील सर्व कवितांचा जन्मकाळ इ. स. १९४६ ते इ. स. १९५६ च्या दरम्यानचा आहे.

माझी पहिली कविता १९४६ च्या 'समाजपत्रिके' च्या दिवाळी अंकांत छापून आली. त्यावेळीं कै. नामदार दादासाहेब मावळंकरांनीं दिल्लीहून मुद्दाम अभिनंदनाचें पत्र पाठवून मला प्रोत्साहन दिलें. पुढेंही अनेक वेळां माझ्या साहित्याबद्दल आपुलकीनें बोलून माझा उत्साह वाढविणाऱ्या कै. नामदार दादासाहेबांची मी सदैव ऋणी आहें.

यानंतर आभार मानले पाहिजेत संपादक मंडळीचे. निरनिराळ्या मासिकांकडून मी पाठविलेल्या कविता साभार परत येत; तेव्हां प्रथम मला दुःख होई व नंतर आपलें कांहीतरी चुकत असलें पाहिजे, असें वाटे. पण काय तें मात्र नक्की कळेना. कै. रा. अण्णा देवधरांनी 'तुमची कविता किनारा नसलेल्या नदीसारखी एका ओळींत वाहते, तर एका ओळींत आटते' अशी मला धोक्याची सूचना देऊन वेळींच माझी चूक मला दाखवून दिली म्हणून संपादकांप्रमाणें मी त्यांचीही फार आभारी आहें.

पितृतुल्य श्री. रा. रा. के. रा. पुरोहितांनीं मला माझ्या कवितांच्या बाबतींत अनेक वेळां जी मदत केली, त्याबद्दल त्यांचे आभार मानावे तेवढे थोडेच आहेत.

काव्याच्या बाबतींत मी सर्वांत जास्त त्रास जर कुणाला दिला

असेल तर तो ती. दादा आठवल्यांना. (प्राध्यापक रा. ब. आठवले) स्वतःचे अनेक व्यासंग सांभाळून दादांनीं आपला अमूल्य वेळ माझ्यासाठीं खर्च केला असल्यामुळें त्यांचे आभार कोणत्या शब्दांत मानावे हेंच मला कळेनासें झालें आहे.

श्री. रा. रा. आचार्य प्र. के. अत्रे यांना ' मोहळा ' साठीं प्रस्तावना लिहिण्याची विनंती करतांच त्यांनी ती लिहून देण्याचें लगेच कबूल केलें, त्यांच्या ह्या सत्कार्याबद्दल मी त्यांची फार फार आभारी आहें.

चित्रकार श्री. म. भा. गोडबोले गुरुजी व 'जागृति प्रिंटिंग प्रेस'चे मालक श्री. अरविंद पाळेकर ह्या दोघांनीं वेळेवर मनासारखें काम करून दिल्याबद्दल ह्या दोघांचेही मी आभार मानतें.

कुवळेकरांच्या घराण्याला काव्याची ईश्वरदत्त देणगी लाभलेली आहे. माझ्या वडिलांच्या आत्याला अक्षर ओळख सुद्धां नव्हती. पण, राजापूर तालुक्यांत कवयित्री कांतीकाकू ह्याच नांवानें ती प्रसिद्ध होती.

पुढच्या पिढींत ह्या देणगीचा वांटा माझे वडील कै. ती. भाऊ ह्यांच्याकडे आला. लहान वयांतच संसाराचे जोखड मानेवर बसल्यामुळें प्रसिद्ध कवि होण्याचें त्यांचें स्वप्न साकार होऊं शकलें नाहीं. शिक्षकी पेशामुळें मिळणाऱ्या तुटपुंज्या पगारांतूनच त्यांनीं स्वतःच्या कवितांचा ' काव्यानंद लहरी ' नांवाचा छोटासा काव्य-संग्रह 'कवि कुवलय' ह्या नांवानें प्रसिद्ध केलेला आहे.

चालू पिढींत ह्या देणगीचा जो अल्पस्वल्प वांटा माझ्याकडे आला आहे, त्याचें बरेंचसें श्रेय माझ्या ती. ताईलाच द्यावें लागेल.

माझें बालपण ती. भाऊंच्या जवळ मुंबईत संपलें, तर तारुण्याची सुरुवात मुंबईतच ती. सौ. आत्याच्या घरीं झाली. तिच्या घरचे माझे दिवस फार लाडांत व सुखांत गेले; पण जेवायला पंचपक्वान्नें असलीं तरी मला कोंकणांतील ती. आईच्या हातच्या लोव्ह्यातल्या भाजीची व कुळथाच्या पिठल्याची उणीव भासायची. सर्व सुख-सोयींनीं सज्ज असलेल्या ' श्री समर्थसदनां 'तून तळमळणारें मन 'वनगुळ' च्या डोंगर पऱ्ह्याकडे झेंप टाकायचें आणि मग मी सर्वांचा डोळा चुकवून गच्ची गांठायची. गच्चीवरून विशाल समुद्राचें व मलबार हिल्सचे दर्शन होतांच मनाचा बांध फोडून हुंदके बाहेर येऊं लागत; अशा वेळीं माझी ताई मोठमोठ्या कवींचे काव्य संग्रह हातांत घेऊन चोरपावलांनीं वर येई व आपल्या रसाळ वाणीनें निरनिराळ्या कविता मला वाचून दाखवी आणि त्यांचें रसग्रहणही करायला शिकवी.

ह्या डोंगराळ व खडकाळ जागीं तिनें पेरलेल्या काव्यबीजाला जवळजवळ एका तपानंतर कां होईना पण जे अंकुर फुटायला लागले आहेत ते परमपूज्य ताईमुळेंच.

काव्याच्या प्रान्तांत मला इतक्या लोकांचे सहाय्य झालें आहे कीं त्या प्रत्येकाचे स्वतंत्र आभार मानणें निदान येथें तरी शक्य नाहीं. तेव्हां त्या सर्वांचे एकत्र आभार मानून आतां हें आभार प्रदर्शनाचे कार्य येथेंच संपवतें.

भद्र, अहमदाबाद
ता. १०-१२-५६

सौ. विजया शेवडे.

अनुक्रमणिका

अनुक्रम		पृष्ठ
१	मोहळ	१
२	कवितेस	२
३	स्वप्न	३
४	पारध्यास	४
५	मनीषा	५
६	चंद्राची फजिती	६
७	वर्षा आगमन	८
८	एका लोहाच्या तुकड्याची इच्छा	९
९	देवाघरचे लगिन	११
१०	वसंतदादा	१२
११	चिमकुला संदेश	१३
१२	भांडखोर भावंड	१४
१३	बाहुलीचे लगिन	१५
१४	बंधुत्वाचा साक्षात्कार	१७
१५	विरघळलें मन	१९
१६	माहेराची वाट	२०
१७	ओढ	२२
१८	आठवण	२३
१९	मोहपाश	२४
२०	देणगी	२५
२१	भेद	२६
२२	डंख	२८
२३	डोह	२९

२४	पारख	३०
२५	जादूगिरी	३१
२६	तुलाच कसें कळेना ?	३३
२७	नंदादीप	३४
२८	उलटि तऱ्हा तव...	३५
२९	शंका	३६
३०	अंधार कोठडिंत...	३७
३१	चंदाराणी	३८
३२	हौस	३९
३३	एकांगी ही प्रीत	४०
३४	अमृतवृष्टी	४१
३५	गाण्यांतुन परि	४२
३६	थकली नयनें	४३
३७	तुझी माझी जन्मगांठ	४४
३८	वैफल्याची जाणिव	४५
३९	अर्धांगी	४६
४०	लाख नजरांनीं चाले	५३
४१	स्वप्नभंग	५४
४२	माझें जीवन	५५
४३	चोरी	५६
४४	माझें मन	५७
४५	धांव देवराया	५८
४६	प्रबोधन	५९
४७	ईशका खेल	६०
४८	हीच लोचनें	६१
४९	संपादकास	६२
५०	मेघमालेस	६३

५१	कौमुदीची बरसात	...	...	६४
५२	अतिवृष्टीस ...	...	...	६५
५३	विसावा ...	...	...	६७
५४	दुपार ...	...	...	६८
५५	विचारी मना ...	...	...	६९
५६	ठेंगणा स्वर्ग ...	..	...	७०
५७	क्षणभंगुरता ...	...	...	७१
५८	सत्यं, शिवं, सुंदरम्	...	...	७२
५९	दोन ध्रुवावर ...	...	...	७३
६०	एक वाट ...	...	...	७४
६१	प्रतीक्षा ...	...	...	७५
६२	ताजमहालास ...	...	...	७६
६३	वळवाच्या पावसानें	...	...	७७
६४	खग दर्शन ...	...	...	७८
६५	अकेली ...	...	...	७९
६६	आस ...	...	...	८०

संग्रहालय, ठाणे. स्था
अनुक्रम २९९३८ वि: क्र.१०२
क्रमांक १३५८५ नों: दि: २९

प्रस्तावना

काव्य करायला नुसती हौस असून भागत नाहीं, नुसत्या काव्यगुणांच्या भांडवलावरही उत्तम काव्य निर्माण करतां येईलच, असे नाहीं. कवीला काव्यासंबंधीं निष्ठा असली तरच त्याला वाचकांच्या हृदयाची पकड घेईल अशी कविता निर्माण करतां येईल. काव्य ही एक अंतरीची ओढ आहे. ती कवीच्या हृदयाची तळमळ आहे. त्या आवेगांतूनच ते निर्माण झाले पाहिजे, तरच त्यांत आर्तता येऊं शकेल. मुद्दाम लिहायला बसून चांगले काव्य निर्माण करतां येत नसते.

प्रथमच हे सांगून टाकले पाहिजे कीं, कवि होण्यासाठीं आवश्यक असणारी ही निष्ठा सौ. विजया शेवडे ह्यांच्याजवळ उपजतच आहे. आपल्या काव्याला मधाच्या मोहळाची उपमा देऊन त्या 'मोहळ' ह्या कवितेत रसिकाला सांगतात, **'रक्ताचेही करूनि पाणी, थेंब मधाचे हे साठविले'** काव्य हा केवळ मौजेचा खेळ नसून ती एक अवघड साधना आहे ह्याची त्यांना पूर्ण जाणीव आहे. त्यांच्या 'कविते' वर त्यांचे मनापासून प्रेम आहे. तिच्यामध्यें कांहींतरी विलक्षण, अपूर्व असे सामर्थ्य आहे, अशी त्यांची खात्री असून तिची संगत त्यांना सुखदुःखांच्याहि पलीकडे नेते असे त्या 'कवितेस' उद्देशून लिहितांना म्हणतात – **'स्पर्शानें तव कल्पनेस मम फुटता नव नव पंख रूपेरी, सोडुन मग हा देह-पिंजरा, नभीं विहरते कल्पना-परी'**

सौ. विजया शेवडे ह्यांची कवितेसंबंधीची ही भावना एकदा समजून घेतल्यानंतर त्यांच्या काव्यांत किती उत्कटता सांठून राहिली आहे हे वर्णन करण्याची आवश्यकता उरत नाहीं. काव्याची ओढ तर आहेच; पण त्याच्या जोडीला आपल्या स्त्रीत्वाची जाणीवहि बाळगल्यामुळें त्यांचे काव्य भावुक आणि कोमल बनले आहे. त्यांचे सर्व काव्य वाचल्यानंतर डोळ्यांत भरते आणि मनांत ठसते. ते त्यांचे सांसारिक विषयावरचे काव्य ! तसे कल्पनारम्य गूढतेचे आवरण असलेले काव्यहि त्यांनीं थोडेफार केले आहे. 'स्वप्न', 'मनीषा', 'डंख', 'डोह', 'विरघळले मन' इत्यादि कविता उदाहरणादाखल दाखवितां येतील; परंतु तें कांहीं सौ. विजया शेवडे ह्यांच्या काव्याचें खरें वैशिष्ट्य नव्हे. त्यांच्या कवितांचा असा एक वर्ग आहे कीं त्यांत रंगविलेल्या भावना केवळ स्त्रीहृदयच समजूं शकते आणि व्यक्त करूं शकते. ती कविता फक्त आईची मुलगी आणि बाळाची आईच गाऊं शकेल. विजयाबाईंची प्रतिभा खरी फुलते अशी कविता रचतांना त्यांच्या कल्पनेची खरी मोहकता प्रगट होते असे काव्य निर्माण करतानाच 'माहेरची वाट', 'ओढ', किंवा 'आठवण' ह्या कविता केवळ सासुरवाशीणच लिहू शकेल.

'ओटीवर डोकावतो मुखडा हासरा,
गोऱ्या वहिनीला लाभे सावळा नवरा,
गोकुळीचा घनश्याम राखी माझी पाठ'

ह्या 'माहेराची वाट' ह्या कवितेमधील पंक्ति बंधुराजाबद्दलचे भगिनीप्रेम किती मधुरपणें आळवून जातात. सासरी आल्यानंतर

मायेच्या माऊलीचा विरह लेकीला सहन न होऊन ती म्हणते,

'मुलींची हीच गत, असे ती परक्याची
केलीस लहानाची मोठी तूच
तरी ही नसे सत्ता, तुझी का तिळमात्र ?
पडता गळी सूत्र मांगल्याचे'

'ओढ' ह्या कवितेमधली ही मातेची ओढ अतिशयच हृदयस्पर्शी आहे. त्याचप्रमाणें आईच्या 'आठवणी'नें व्याकुळ होऊन मुलगी म्हणते,

'जेव्हां कळेल ही तुला पाखराची ओढ खोल
मुखीं घेतलेला घास गळयातच अडकेल'

विजयाबाई मुद्दाम कल्पनेने काव्य रंगवू जातात त्यावेळी ते इतके सहज वाटत नाही. भावनारहित काव्य नेहमीच कृत्रिम ठरते. त्यामुळे त्यांच्या 'चंद्राची फजिती', 'देवाघरचे लगीन' किंवा 'भेद' ह्या कविता नुसत्या शाब्दिक वाटतात. पण त्यांची स्त्रीहृदयाची तळमळ कळ काढीनाशी झाली म्हणजे भावनांचा तो हृदयस्पर्शी स्रोत त्यांच्या काव्यातून पाझरू लागतो तो त्यांच्या स्त्रीत्वाला साजेसा वाटतो आणि हृदयाच्या खोल गाभाऱ्यापर्यंत जाऊन पोचतो. आपल्या दोन गुणी लेकरांकडे पाहून आईचे हृदय भरून येते व ती

'सूर्य चंद्रांनी मांडीला खेळ माझ्या अंगणात
ऊन चांदण्याची चाले माझ्यावर बरसात'

अशी मातृमुखांत शोभेलशी कल्पना सहजगत्या करून जाते. अपत्यस्नेहाने ओथंबलेली ही 'देणगी' विजयाबाईच्या 'स्त्री-गीतां'-

मध्यें सर्वांत सरस ठरेल. घरगुती वातावरणातली साधीसुधी गोडी व सहज रम्यता त्यांच्या समग्र संसार काव्यातून प्रत्ययाला येते. त्यांनीं कांही शिशुगीतेंहि लिहिली आहेत. सोप्या भाषेमुळे व मुलांच्या आवडीचे विषय निवडल्यामुळे ' भांडखोर भावंडे, ' ' बाहुलीचं लगीन, ' ' वसंतदादा ' ह्या कविता शालेय क्रमिक पुस्तकांत अंतर्भूत घेण्यासहि कांही प्रत्यवाय नसावा.

विजयाबाईंच्या कांही कविता ध्येयवादातून स्फुरल्या आहेत. ' बंधुत्वाचा साक्षात्कार ' ह्या कवितेत गोमांतक लढ्यातला सारा आवेश एकवटला आहे तर ' एका लोहाच्या तुकड्याची इच्छा ' ह्या कवितेत समाजवादाचा साक्षात्कार स्फुरला आहे. क्वचित् प्रणयविषयांतूनहि त्यांचे काव्य उत्स्फूर्त झाले आहे.

तथापि त्यांच्या साऱ्या काव्यात पूर्वी सांगितल्याप्रमाणेंच मनावर ठसते ते त्यांचे सांसारिक विषयांवर रचिलेले काव्य. ज्या कविता लिहितांना त्यांनी आपल्या स्त्रीत्वाचा विसर पडूं दिलेला नाहीं, आपण कन्या आहोत आणि माता आहोत ह्याची जाणीव जीवंत ठेवून त्यांनीं जे काव्य लिहिले आहे, ते काव्य आणि त्या कविताच विजयाबाईंचे कवित्व खऱ्या अर्थानें सिद्ध करतात.

२८-१-५७
' नवयुग ' कार्यालय,
मुंबई, ७.

प्र. के. अत्रे

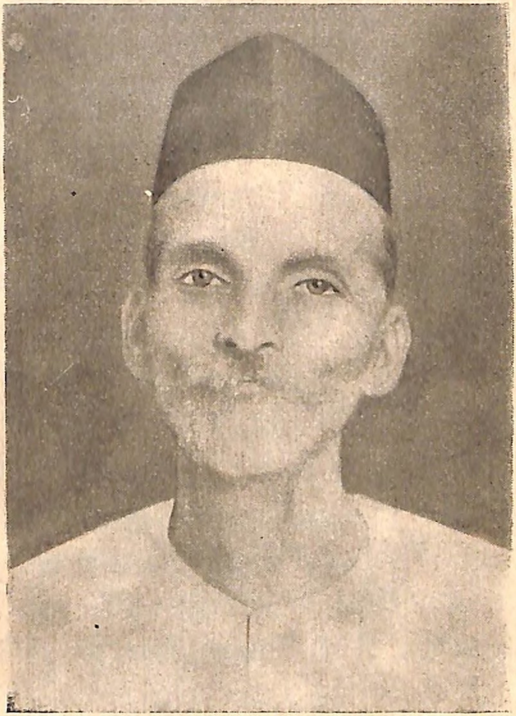

माझी ही पहिली कलाकृती माझे परम पूज्य
पिताजी कै. ती. भाऊ यांच्या चरणीं
सादर समर्पण.

सौ. विजया शेवडे

मराठी ग्रंथ संग्रहालय, ठाणे. स्थळप्रत
अनुक्रम २९९३० वि: काव्य
क्रमांक १३५८ नों: दि: २५।६।६

मोहळ

रसिका ! मोहळ मधु भरलेलें, तुजसाठीं हें मीं पाठविलें ॥
भावनाशील मधमाशांनीं
सतत श्रमोनी रानोरानीं
रक्ताचेही करूनि पाणी
थेंब मधाचे हे सांठविले, तुजसाठीं हें मी पाठविलें ॥
मम बागेंतिल सुगंधि सुमनें
विविध परीची आनंदानें
अर्पितात मधु सदैव प्रेमें
मी तर केवळ निमित्त झालें, तुजसाठीं हें मी पाठविलें
नसेल सगळा जरि मध अस्सल
कांहीं चोख नि, कांहिंत भेसळ
काढुन थोडा तरीही वेळ
चाख कधीमधि थेंब यांतले, तुजसाठीं हें मीं पाठविलें

मराठी ग्रंथ संग्रहालय ठाणे
दा. क्र. ९०३

कवितेस

संगतींत तव झणिं विरघळते
जाणिव माझ्या सुख-दुःखांची !
आसपास तूं असतां, नकळे
खरोखरी मी कोण कुणाची ?

स्पर्शानें तव कल्पनेस मम
फुटती नव नव पंख रुपेरी
सोडुनि मग हा देह-पिंजरा
नभीं विहरते 'कल्पना परी' !

स्वप्न

एकदां तरी असेंच व्हावें
स्वप्न मनींचें साकारावें

थंडी पडावि नाजुक साजुक
थोडि गुलाबी थोडी जाचक
तसें पडावें दंवही भंवती
वृक्ष लतांच्या शेंड्यांवरती

कंकणांचि अन् किणकिण व्हावी
जात्यावरती ओवि घुमावी
कोंबड्याचिही साद पुसटशी
पिलें पांखरे चिवचिव करती

आणि निजावी स्वप्न-सुंदरी
दाट धुक्याच्या मंचकावरी
फिक्कट निळीशी वसनें ल्यावी
मउ मेघांची दुलई घ्यावी

सावधतेनें घ्यावी चाहुल
सोन्याचें परि दिसतां पाउल
पदरव पहिला कानी येता
तिनें लपावें बघतां बघतां

पारध्यास

नको पारध्या गोफण मारू
नको नको रे दगड उगारू, विनविते तुला दीन पांखरू

वसुंधरेची माझ्या संगति
युगायुगांची आहे दोस्ती
जिवलग माझें वनावनांतुन वसति वल्लरी झरे नी तरू

सांज सकाळी मंजुळ गाणी
मनरंजन तव केलें गाउनि
नको नको रे त्या सेवेला, नको निष्ठुरा नको विसरू

अजुन जयांचे घरटे दैवत
सान पिले मम परावलंबित
जीवन त्यांचे तव हातानें, नको दयाळा नको कुस्करू

मम रुधिरानें धरणी न्हातां
कलंक लागे तुझ्याच माथा
कसा विसरला तूं भगवंता ? तुजसम त्याचें मीहि लेकरू

मनीषा

भानु पातला सवें घेऊनि किमया सोनेरी
सृष्टी भासे नटलि लेऊन वसनें जरतारी
भव्य गिरींची धुक्यांत बुडलीं विशाल जीं शिखरें
सूर्यस्पर्शे दूर सारतीं बुरखे तीं स्वकरें

पर्णोपर्णी दवबिंदूंचे होति हिरे मोती
शेता भातांतून तयांचे सर ओघळताती
विनामूल्य हीं असतीं रत्नें पृथ्वीमोलाचीं
बघतां बघतां अवचित जाती चोरीला साचीं

डोलुं लागलीं विकासित कमळें तळ्यांत मोदानें
स्वतंत्र झाले मधुकर, होते बंदित मोदानें
मोटेचें तें सुरू जाहलें कुऽई कुऽई गाणें
'मोत्या' 'गुंज्या' ओढति पाणी अति आनंदानें

स्वागत करण्यासाठीं रविचें सुसज्ज हें सारें
मंद सुगंधित वाहुं लागले चोहिंकडे वारे
वाऱ्यावर त्या स्वार होऊनि वाटे मज जावें
सोनेरी त्या किमयेसंगें सूर्यदूत व्हावें

सोन्याची मग होइल दुनिया सोन्याची काया
सह्याद्रीच्या कडे दऱ्यांतुन स्वतंत्र भटकाया

चंद्राची फजिती

कापुस पिंजी कुणी नभीं
हिमकर लपतो तयामधीं
कीं हे पडदे मलमलिचे ?
आड जयाच्या हा नाचे ॥

घेउन लोकर मऊ कुणी
किंवा विखुरलि नभांगणीं
परि ती सारुन बाजूला
सुधांशु शोधे कोणाला ॥

मेघ जणूं हे सुमराशी
कुणी उधळिल्या आकाशीं !
त्यांतुन मोदें ही स्वारी
धावें घेउन करिं झारी ॥

पाय घसरला परि त्याचा
ओघळला रस रौप्याचा
न्हाणायाला रजनीला
किरणांचा पाउस आला ॥

धाइत वायू सवंगडी
दूर कसे हे ढग उडवी ?
नील नभीं कां इंदुकला
धांवें शोधाया अनिला ? ॥

जरि नच वारा सांपडला
तारा गण धांवुनि आला
लपंडाव हा सुरु झाला
उधाण मग ये खेळाला ॥

देउन पवना हुलकवणी
जलद धांवले नभांगणी
कुणा दडवितो मेघ झणीं
दुसऱ्याला पकडी कोणी ॥

प्रयत्न जाती परि वाया
शशी चालला पकडाया
रोहिणि कधीं न सांपडली
चंद्राची फजिती झाली

तोही रुसला मनामधीं
खेळाया ये कधींमधीं
अवस पूर्णिमा मग झाली
प्रकाश छाया जागी आली ॥

वर्षा-आगमन

कसें श्रृंगारोनी सजविति तरू कानन सखे ?
फलें पुष्पें देती उमलुनि तयां रूप नवखे
किती झाले पक्के फणस करवंदे चहुंकडे
पिके रातांबीही बकुल फुललें डोंगरिं कुडे ॥

बनी आनंदानें पवन बघ हा शीळ घुमवी
झरा हांसे नाचे द्विजगण सवें नित्य रमवी
लतेला जो येई नवबहर दे तोष नयनां
पिका आली स्फूर्ती दिनभर अहा रम्य कवना ॥

वसंताच्या संगे सहज जरि हें विश्व रमलें
रवीच्या तापानें सकल परि तें म्लान बनलें
करावी सृष्टीची तगमग कमी, हाच धरुनी
मनीं हेतू येती, नियमित पहा मेघ गगनीं ॥

एका लोहाच्या तुकड्याची इच्छा

लोहाचा मी तुकडा कणखर
माझी इच्छा तूंच पूर्ण कर

विनम्र शीरे ज्या चरणांवर
रूप तुझें मज नको मनोहर
धूप दीप नी सुंगधी हार
मना वाटती नको खरोखर

इच्छा नच वा विजयश्रींची
वीरा करी न मिरवीण्याची
नकोच घडवूं अशी तलवार
जिला न्हाणिते उष्ण रुधीर

किंवा बनवुन विळी कोयती
नकोस देऊं रमणी हातीं
करकमलांचे कोमल प्रहार
झेलायाला नच मी अधीर

शृंगाराया दिवाणखाना
झीजावें ही नसे वासना
आकर्षक वा वस्तु दुर्मीळ
जिंकावें मन होउन निर्मळ
प्रभू नसे रे हीहि मनीषा
विराळेच माझी आशा-कांक्षा

शेतकऱ्यांच्या कुटींत वाटे
ऐदण[1] व्हावें लहान मोठे
सांज सकाळीं रगडुन माती
सुवर्णमय मी बनविन शेती

पुलकित होतां धरणीमाता
मग मी होइन तीक्ष्ण कोयता
मौक्तिक पेंड्यांची खळीं रास
घालुन करीन भव्य आरास

कधीं न अन्ना पडेल वाण
सदैव चाले मौक्तिक दान
शेतकऱ्यांचा बनून किंकर
निरोप नेइन नित्य घरोघर

विसरुनि सारा सूड नि मत्सर
प्रेम करा रे चराचरांवर

१ ऐदण–कुदळ, फावडे वगैरे शेतीला लागणारी लोखंडी सामुग्री

मराठी ग्रंथ संग्रहालय, ठाणे. स्थळप्रत. ११
अनुक्रम २९८३५ २३५५ वि: नों: दि:

देवाघरचें लगिन

लगिन असे कां देवाघरचें ?
मंडप दिसती गडद ढगांचे
सखा सौंगडी मारुत राणा
गुलाल उधळी दाहि दिशांना
वस्त्रें त्याची वृक्ष लतांनां
वऱ्हाडि कां हे लग्न गृहींचें ?

सूर्य शशी कुठें झाले गुप्त ?
एक्या ठायी करुनी खलबत
देणें घेणें असती ठरवित
मध्यस्थी कां उभय पक्षिंचे ?
मयूर मंडुक सप्तसूरांत
मंगलाष्टकें किती गातांत ?
घटिका भरली घटी पात्रांत
सांगत असती भाट स्वर्गींचे

कैक काजवे झाडांवरती
चमचम चमकुनि तेजें तळपति
बघतां त्यांच्या विविध आकृती
भासे जणुं वनिं बिजली नाचे
गडगड गरजे नभीं नगारा
उजाळित चपला मंडप सारा
सरसर येती खालीं धारा
दाणें हेंच जणुं अक्षतांचे

वसंतदादा

भाऊ गोजिरा माझा माकुला
'भूर ने ताई!' सांगू लागला

होय रे बाळा, दावींते तुला
वसंत वनीं आहे पातला

फळा फुलांनीं बाग भरला
वनदेवीचा दादा तो आला

दाविते तुला चिऊ नी काऊ
मैना, कोकिळा साळूंकी, बाळू

गातात सारें आनंदी गान
पहा सौंगडी दादाचे छान

तूहि जाईरे तयांच्या सवें
रडें सानुल्या सोडून द्यावें

दादाचि स्वारी खेळे जोंवरी
हांसत मोदें या भूमीवरी

तोंवरी नेत्रीं अश्रूंच्या सरी
येती कशाला ? त्यांना आवरी

पाहून तुझे हांसरे गाल
वसंतदादा नक्की म्हणेल

" रे सारें एकत्र गाऊं
बघा हांसतो आपुला भाऊ

चिमकुल्यास चिमकुला संदेश

ऊन सांगते सोनेरी आली सूर्याची स्वारी
झाले आनंदित सोरें मंद शीत वाहे वारें
डाले हिरवें शेत कसें ? मोदें झोंके घेत बसे
सिंधूच्या कां या लाटा ? खेळताति आट्यापाट्या
फळें फुलें ही इवलाली घेउनि झुलताती वेली
कोकिळ काळा जरी दिसे मंजुळ गाणें गात बसे
वाहे पाणी सोनेरी नाचति किरणें त्याजवरी
खार खेळते छपाछपी सृष्टी दिसते सकल सुखी
आनंदें बघ जग डोलें मिटलेले परि तव डोळे
पाहुन रागे दिनकर हा तप्त जाहला असे पहा
झटपट उठुनी वेल्हाळा ! साधी वेळेवर शाळा
नित्य करोनी पाठ धडे राही अभ्यासांत पुढें

भांडखोर भावंडे

मनी आणखी हा मोत्या भांडति येतां नी जातां
एका घरचीं दोन 'मुलें' कधीं न यांचें परी जुळे
मनी येइ जों सामोरी धांवे मोत्याची स्वारी
एक घेउनी तिज चावा साधी तो अपुला दावा
'फिस्!' करूनी मग तीहि जरी तुटून पडते मोतिवरी
ताठ करोनि दोन्ही कान त्याचेहि सरसावें ध्यान
भांडण करतील जोरांत धडकी भरे मम ऊरांत
मोठा दादा मी त्यांचा पेंच मला हा नित्याचा
पोरें अवखळ ही भारी कळेल यांनां कधींतरी ?
पाव फेकुनी मोतिकडे बशी सारिली मनीपुढें
मग विसरोनी झणिं तंटा करिताती चट्टामट्टा
दोघें बिलगाति मम पाया मजवरि यांची बहु माया.

बाहुलीचं लगीन

बाहुलीचं माझ्या करूं चला ग लगीन
हिच्यासाठीं वर शोधा गोरा गोरा पान
नेसवा ग आधि हिला हिरवी ही साडी
सुवासिक फुलांची या भरा हिला वाडी
बसायला आणा गडे काळीनिळी घोडी
दिसता ही जायाला तो हवा झुरळून
बाहुलीचं करूं माझ्या चल ग लगीन
मीच सांगा वर्णू किती ? हिला नाकीडोळी
सांगतेच, रूपानें ही आहे लाखांतली
मुग्ध जाईची ही जणू नाजुकशी कळी
जाल जवळ ग जरी, जाईल लाजून
बाहुलीचं करूं माझ्या चला ग लगीन
नवरा ग हवा हिला सुंदर शहाणा
हिच्यासाठीं मोटारीचा मालक पहाना
प्रविण तो असावा ग कलांतही नाना
बघा बयांनो ग तुम्हीं नीट पारखून
बाहुलीच माझ्या करूं चला ग लगीन
भांडग्या त्या ठकीचा हा मोडका बाहुला
माझ्या सोनीसाठीं तुम्हीं कसा ग पाहिला
बाळ माझी मीच कधीं देईन का ह्याला

दिली तर जाचानें ही जाईल वाळून
आतां राहून दे ग माझ्या सोनिचं लगीन

राखावा ग कुणी ! अशा विहिणीचा तोरा
कवडीची अक्कलही नसे हिच्या पोरा
मोडकाच असे हिचा संसारही सारा

मागच्या ग दारानें द्या हिला हांकलून
आतां राहू दे ग माझ्या पोरीचं लगीन

चव्ह्यामव्ह्याला कां आतां लावता ग वेळ ?
ठकडीला कळेना त्या कसा काळवेळ ?
तिनेंच नां मोडला हा रंगलेला खेळ ?

घालावा कां असा बिब्बा लग्नांत येऊन ?
मोडलं नां आतां माझ्या छकीचं लगीन ?
आतां राहू दे ग माझ्या बाबीचं लगीन
जन्मभर ठेवीन मी हिला कुवारीण ॥

बंधुत्वाचा साक्षात्कार

भारतभूच्या संतानांचा गर्जा जयजयकार
अतां हो, गर्जा जयजयकार
बंधुत्वाचा आज भारता होतो साक्षात्कार
आजला झाला साक्षात्कार ॥ धृ० ॥

आई तुझ्या या कोटि कन्या आणि शूर वीर
तयार लढण्या तळहातावर घेऊनियां शीर
कधीं न ठावें घेणें यांना, समरांगणिं माघार
कधींही समरांगणिं माघार ॥ १ ॥

मावळलेलें पुन्हा विलसुं दे वदनावर हांसु
आई तव वदनावर हांसु
ओघळलेले नयनांतिल ते पुसुन टाक आंसु
आई गे ! पुसुन टाक आंसु
इच्छाशक्तीपुढें आमुच्या टिकेल सालाझार
किती तो टिकेल झालाझार ? ॥ २ ॥

हिमालया तूं सांग जगाला ऊंच करुन मान
अन्यायाला हिंदपुत्र हे तुकविती न मान
निर्बल नच हे मानवतेचा मूर्तिमंत अवतार
जणूं हे मूर्तिमंत अवतार ॥ ३ ॥

एक मुखानें हिंदभूमिची सर्व लेकरें हीं
पांचहि खंडा गर्जुन देती, एकतेचि ग्वाही

एक दिलानें आम्हि शत्रुला घालवुं सीमेपार
निश्चित घालवुं सीमेपार ॥ ४ ॥

धारातीर्थी पडे सुभद्रा होउन बेभान
साधूवेषे उभा पाठिशीं भाउ सावधान
गोवेंप्रान्ती भगिनीसाठीं कृष्णरूप साकार
जाहले कृष्णरूप साकार ॥ ५ ॥

अग्नीदिव्यांतून फांकते तेज सुवर्णाचें
घाव टाकिचे सोसुन बनतीं देव पत्थरांचे
तसू तसूला स्वतंत्र करण्या समर्थ हाः हाःकार
असे हा समर्थ हाः हाःकार ॥ ६ ॥

विरघळलें मन

इंद्रधनूचें माझें जीवन
कांटेरी परि त्याला कुंपण

स्वर्गंगेच्या काठांवरती
उभी, मला मग कसली भीति ?
डोकावुन परि बघतां खालीं
निल नेत्रांना भोंवळ आली

कल्पतरूवर चढून बसतां
मला असावी कसली चिंता ?
अंगा झोंबे सुसाट वारें
विरघळलें मन अती विचारें

माहेराची वाट

आड रानांतून माझ्या माहेराची वाट
गर्द राईतून माझ्या माहेराची वाट
तुडवाया हवें मध्यें जंगलही दाट

बारा मास खळाळत पऱ्ह्या जो वाहतो
डोंगराळ खेड्याला त्या जीवन तो देतो
देती पाणी पोफळिंना नित्य त्याचे पाट ॥

रानोरानीं पिकलेलीं करवंदें काळीं
काळ्यानिळ्या जांभुळांचा सडा पायाखालीं
आंबे, काजु, फणसांचा सुटे घमघमाट ॥

बागेतिल बांधावर पिकली रातांबी
देवळाच्या पाठीमागें शोभते सुरंगी
मारुतिच्या मंदिरांत नित्य वाजे घाट ॥

गाई वासरांनीं येई घरांदारां शोभा
गुणी जांगळी तयांच्या असे मागें ऊभा
पावरिच्या नादें करी सोपा, ऊभा घाट

अंगणांत भावंडांचा खेळे मोदें मेळा
जशी भासे भरलीसे पांखरांची शाळा
कौलारू त्या घराचा मी किती वर्णु थाट ? ॥

राई = दाट झाडी, पऱ्ह्या = ओढा, रातांबी = कोकमफळाचें झाड
जांगळी = गुराखी.

ओटीवर डोकावतो मुखडा हांसरा
गोऱ्या वहिनीला लाभे सांवळा नवरा
गोकुळींचा घनश्याम राखी माझी पाठ ॥

जाई, जुई रोज दारीं फुलते बकुळी
आई माझी मुलुखाची साधी आणि भोळी
सणासुदीला बघते आमुचीच वाट ॥

मराठी ग्रंथ संग्रहालय ठाणे
दा. क. 903
नं. : शाखा स्थूल प्रत

ओढ

अपुरे झाले शब्द सांगण्या तुज भाव
मनाची परी धांव तूजकडे
दिवस पडे थोडा करितां काम धंदा
होतांच तीन्हींसांजा ओढ लागे
लागतो मना ध्यास वाटते भेटावेंसें
अंतर मध्यें असे कैक मैल
काय गे करूं आई ? निघेना मुळीं धीर
असशी परी दूर एकलीच
मुलींची हीच गत असे ती परक्यांची
केलीस लहानाची मोठी तूंच
तरीही नसे सत्ता तुझी कां तिळमात्र ?
पडतां गळीं सूत्र मांगल्याचें
दाटले कंठीं कढ पापण्या झाल्या जड
अश्रुंचा वाहे पूर डोळ्यावाटे
लिहून चार ओळी करितें समाधान
वाचून भाव जाण अंतराचे

आठवण

थांबविता थांबती ना
नेत्र शिंपांतिल मोती
जागे झाल्या स्मृतिवर
अविरत बरसती

फिरविता फिरेना ग
ओढोळ हें हट्टी मन
आठवण होतां तुझी
रडे स्फुंदून स्फुंदून

जेव्हां कळेल ही तुला
पांखराची ओढ खोल
मुखी घेतलेला घांस
गळ्यांतच अडकेल

मोहपाश

सखे तुझ्या अंगणांत
रोज फुले पारीजात
मोती पोवळ्यांची रास
माझ्या दारीं

गडे तुझ्या परसांत
दरवळे रातराणी
सुगंधाची माझ्या मनीं
बरसात

रूप यौवना ती तुझी
बाई ! लाडकी ग लेक
तिच्या अंतराची झेप
माझ्या घरीं

तिच्या मोहक चाळ्यांनी
वेडावला माझा बाळ
जीवघेणा तो हा खेळ
थांबविना

असा तुझ्या कौतुकाचा
होतो मला गोड त्रास
आवरीं हे मोहपाश
लवलाही

देणगी

सूर्य, चंद्रानी मांडिला
खेळ माझ्या अंगणांत
ऊन, चांदण्याची चाले
माझ्यावर बरसात

विशाल हे दोन्ही डोळे
दृष्टि पोंचे दूरवर
क्षणांतच ओलांडते
क्षितिजाचेंही अंतर

दोन्ही बाहू स्फुरतात
ऐकतांच वीरकथा
दोन्ही कर जुळतात
ऐकतानां गीता, गाथा

दयावंत देवाजीनें
असे दिले दोन बाळ
कृपाळू तो प्रभू त्यांना
सुखें सदा सांभाळील

भेद

तारा निशेसह नभीं उदयास येती
शोभा प्रकाश गगनीं उधळोनि देती
व्योमांत चंद्र नसला तरि नित्य यावें
आकाश मंद गतिनें तुडवीत जावें ॥

नीलांबरांत करिना जरि चंद्र कार्या
कार्यांत दक्ष असती पतिनिष्ठ भार्या
राज्यांत यास्तव नसे तिमिरास थारा
चिंता न जेथ वसती गृहिणी उदारा ॥

इंदूस मोल परि ना कळलें सतींचें
किंवा न कौतुक कधीं गमलें कृतींचें
चंद्रास संशय पुढें भलताच आला
होत्या विनम्र जरि या सबला, सुशीला ॥

शंकापिशाच्च करिते चिचका सुखाचा
कोठोनि शांति मग ती ? नि विवेक कैचा ?
संन्यास घेउन शशी मग तो निघाला
काळोख यास्तव दिसे प्रति आवसेला ॥

आकाशमार्गिं परि या प्रिय आत्म-नाथा
शोधावयास जमती अति दीन कांता
दुःखांत चूर असता भयभीत तारा
वाटे तयांस रिपुचा भलता दरारा ॥

हा भेद नंतर जधीं कळला तमाला
तों, तो ससैन्य कपटी गगनांत आला
देखोनि दीन अबला मनिं मोद झाला
खेचोनि सर्व ललना शयनास गेला ॥

लावोनि शाम पडदे नभ मंदिराला
ग्रासीतसे तम झणीं मग अंबराला
होत्या असंख्य जरि या गुणयुक्त तारा
संधी अमोल मिळते तरि अंधकारा ॥

डंख

जरी पसरलें धुकें पुसटसे
अंधुकशी परि होति कल्पना
थकून गेल्या क्लान्त मनाला
पुढचें कांहीं मुळीं दिसेना
स्वप्नांतिल त्या रम्य पऱ्यांचे
पंख गळाले क्षण न लागता
विषारि नागिण वरी करीते
डंख भयंकर बघतां बघतां

डोह

कुणा खट्याळ पोरानें
खडे जळीं फेकियले
शांत झोपल्या डोहांत
तरंग कीं उठविले

नागचांफ्याचे कांठच्या
शहारलें प्रतिबिंब
डोह-दर्पणांत डोले
मदनाचें रूप रंग

सुस्त झालेला वयाळा
तळांतुन वर आला
भूकेलेल्या सुसरीनें
तसा जबडा वासिला

खट्याळ तें पोर पळे
जरी फिरवुन पाठ
तळापासून ढवळे
असा डोह कांठोकांठ

---

१ वयाळा=पाणसाप.

पारध

कुणाच्या ग चिंतनानें
मन झालें वेडेपिसें ?
फुगीरशा गालावर
चोरटें ग हांसू हांसे
कुणाच्या ग संगें ओठ
बोलायला स्फूरतात
भव्य भालावरी बटा
कुरळ्याशा रूळतात
कुंतल ते वायु संगें
करतील ग नर्तन
जिंकतील आणि भोळ्या
पांथस्थाचें तनमन
लोचनींचे जाती गडे
विद्ध कराया हे बाण
मोहजालीं अडकेल
आपोआप त्याचा प्राण
शिकारीण साहसी तूं
पारधहि लाभे गोड
पारधीचें परि पोरी
सुटेना ग तुझें वेड
काल-ओघामध्यें होती
ढिलें, तीक्ष्ण शर-चाप
गोड तुझ्या शिकारीला
जिवापाड तरी जप

जादूगिरी

चोर पाउलीं येइ चांदणें
झाडीं जाळींतुनी
मनांत माझ्या तरंग उठती
त्याला अवलोकुनी
नटुनि थटुनि कां असे बैसली ?
मंचाकिं ही यामिनी
चंद्र गुंफितो मौक्तिक जाळ्या
निजे जधीं कामिनी
गिरिशिखरांनां मुक्त करांनीं
इंदू न्हाणीतसे
रौप्य-रसाच्या वृष्टीखालीं
सृष्टी स्नाना बसे
किंवा चाळी पीठ नभांतुन
सफेत हें रोहिणी
जेव्हां रजनी हांसत येते
हळूच गगानांगणीं
गोरस धारा वा गगनीच्या
झारींतून झरती
वसुंधरेला आश्चर्यानें
तारा न्याहाळती
किंवा फेके शशी शिरीचा
मांदिल हा भरजरा

निज देहावर तया लेवुनी
नटे निशा सुंदरी
वा स्वर्गातिल कलाकार हा
कुंचा घेउन करीं
चढवि मुलामा एक रुपेरी
साऱ्या विश्वावरी
चंदेरी ह्या परि दुनियेनें
केली जादूगिरी
माझ्या अधरांखालीं फुललें
गुलाब गालावरी

तुलाच कसें कळेना ?

विश्व सकलही बघ प्रेमानें धुंद जाहलें असे
तुलाच नकळे कसे कळेना ? मन हें वेडेपिसे
जाई सरिता सोडुनि शिखरा सिंधुस भेटायला
तिच्या दर्शनें गंभीर सागर मनांत आनंदला
दोन जिवांचे मीलन होतां
दिसे मुखावर हंसे
तुलाच नकळे कसें कळेना ? मन हें वेडेपिसें
सूर्यस्पर्शे जलांत हंसते मुग्धा जणुं कमलिनी
सदैव भृंगा गुंगत राही तिच्याच गुणगायनीं
निज अस्तित्वा विसरुन परि हा
मोहजालीं या फसे
तुलाच नकळे कसें कळेना ? मन हे वेडेपिसे
मोहित झाला वृद्ध नृपाळहि धीवरकन्येवरी
चळे बघुनि अप्सरा मुनी तो महातपस्वी जरी
विरक्त दूजा तुजसम कोणी
जगीं मला ना दिसे
तुलाच नकळे कसें कळेना मन हें वेडेपिसे

मराठा ग्रंथ स...लय, ठाणे. स्थळप्रत.
अनुक्रम .... वि: ....
क्रमांक .... नों: दि: ....

शांत तेवुं दे नंदादीप

आवर अपुला उन्मादक शृंगार
आतां झाले मी परक्याची नार

तव सान्निध्यीं होते दुबळी, वृत्ती माझी होते दुबळी
तव प्रीतीचि सदा भुकेली
नको चाळवूं येउन सखया
मम मन वारंवार
आतां झाले मी परक्याची नार

रूप तुझें ते नयन मनोहर
मानस-मंदिरिं राहील स्थीर
तव स्पर्शानें होइल परि या
मंदिरिं भ्रष्टाकार
झाले मी रे आतां परकी नार

झुरते तुजस्तव जी तव राणी
तोषव तिजला मधु वचनांनीं
प्रीत सुधेचा शिंपूनि सदा
कर रे सुखि संसार
आतां झाले मी परक्याची नार

शांत तेवुं दे गृहीं या दीप, मंद उजळूं दे नंदादीप
तया कारणें जळतील शाप, जळून जाईल अवघें पाप
होइल उघडे अपणासाठीं मग स्वर्गाचे द्वार
आवर की रे अपुला हा शृंगार

उलटि तऱ्हा तव

लागले नयनबाण जिव्हारी
जखमी झाली हरणि बिचारी

रवीरायाचे सुवर्ण दूत
उतरत असता पृथ्वीतलांत
कोठुन आला ? सर्वां नकळत
वनांतरीं हा दुष्ट शिकारी
जखमी केली हरणि बिचारी

उमलत असता जलांत कमले
मधू सक्त ते भृंग धांवले
चुंब चुंबुनि अखेर अधम ते
करती नलिनी पुरी भिकारी
जखमी झाली हरणि बिचारी

दुष्यंतासम करुनिया गुन्हा
जगांत मिरवे तरिहि हा पुन्हा
नांव पित्याचें पुसतां तान्हा
सांगायाची मलाच चोरी
जखमी केली हरणि बिचारी

जनीं मी ठरले गुन्हेगार
' बळी संन्यासी सोडुन चोर '
माय लेकरा कां बहिष्कार ?
उलटि तऱ्हा तव दुनिये सारी

शंका

होते जीवन रूक्ष आजवर हें
ओसाड माळापरी
प्रेमाचें जल शिंपिलेस जणुं तूं
घेवोनि झारी करीं
मेलेल्या तरुला अचानक नवी
आजी फुटे पालवी
वैराग्यास, तुझें शुभागमन हें,
माझ्या झणीं घालवी
सान्निध्यांत वसंत जेवि फिरते
कोकाल मोदें वनीं
प्रेमानें गुणगान गात तव मी
हिंडेन आतां जनीं
येतां वर्षत मेघ जेवि नटते
सृस्टी सती कामिनी
आतां मीहि तशी करीन सजणा
शृंगार रात्रंदिनीं
इंदूला गगनीं बघून भरती
सिंधूस कीं येतसे
सांगाती तव रे उधाण ममही
चित्तास येई तसे
शंका एक परी सदैव सखया
ग्रासीतसे मन्मना
ठेवा हा मजला असाच सगळा
निश्चीत लाभेल ना ?

अंधार कोठडित

गत जीवन तें विसरुन जावें
नवीन कांहींतरी करावें
म्हणून आले तुझ्या घराला
संगतीत पण तुझाच लागे
कसा कळेना छंद जिवाला ?
विसरुन गेलें माझें मीपण
तुझ्या जीवनीं लोपे जीवन
'कांहिंतरी' चें पडलें कोडें
ध्येय बापुडें एकलें रडे
ओठ चावूनि मनीं चरफडे
अंतरिच्या अंधारकोठडित
असह्यतेनें आणि तडफडे

चंदाराणी

मनातिल चांदण्याची
बरसात रोमरोमीं
चांदण्यात न्हातां न्हातां
झाले मीहि चंदाराणी

विरळशा मेघांतुन
डोकावुन बघताना
क्षितिज्याच्या उंबऱ्यांत
चंद्र दिसे हांसताना

देवघेव किरणांची
हाच लागे मना छंद
जगा विसरुन गेले
दोन खुळे जीव धुंद

आज रात आवसेची
चंद्र न ये उदयास
सारी रात्र एक आतां
चांदण्यांचा सहवास

कसातरी फेकूं बाई
किरणांचा झोत मंद ?
कधींतरि हांसेल कां ?
नभीं लपलेला चांद

हौस

विरह हा तुला साहवे कसा ?
अनल हा मला भाजतो जसा !
तुजविणें मना चैन रे नसे
मम जिवा तुझें लागलें पिसें ॥

तुजसवें गडे ! एकले वनीं
रमत राहवें हौस ही मनीं
तुजमुळें गडे हांसती दिशा
मम मना जडे प्रीतिची नशा ॥

निरखुनी रवी लाजते उषा
हिमकरासवें खेळते निशा !
तुजसवें तशी मीहि साजणा
अधिर जाहले प्रेम-मीलना ॥

थकत चालली आर्त लोचनें
गमत शून्य हें एकले जिणें
शमव येउनी दाह राजसा
जलद शांतवी सृष्टिला जसा ॥

एकांगी ही प्रीत

विसरण्या तुज जरी केले अनेक उपाय
हट्टी मन ऐकेना हें रडे मोकलूनि धाय
पुरविण्या हट्ट त्याचा येइ गडे झडकरी
विवेकाचा दाब मुळीं राहीनारे मनावरी

विसरुनि सर्वस्वाला चाले तुझेंच चिंतन
रात्रंदिन स्मरतात तुझ्या ठायींचेच गुण
प्रीतपुष्प कोमेजलें बोंचतात तीक्ष्ण काटे
क्षणोक्षणीं विरहाचें दुःख अंतरांत दाटे

आतुर मी घेऊनिया तुझ्यास्तव वरमाला
वरदेव होऊन ये तूही याच रे घराला
संसाराच्या अंगणांत फोफावूं दे प्रेमवेल
जगताला पटवूं ये प्रीतीविवाहाचे मोल

एकांगी ही प्रीत माझी एकनिष्ठ परी बाई
तुझ्या ओलाव्यावीण रे अकालींच म्लान होई
तुझ्यावीण सावरेल सांग कोण माझा तोल ?
कुणा उमजती माझ्या अंतरीचे मुके बोल ?

आठवण होते तुझी गडे पावलोपावलीं
लोपते कां कधीं तरी ? प्रीत मनीं जी उदेली

अमृतवृष्टी

मनांत लपल्या लाल पऱ्यांची
झेंप सदोदित तुझ्या दिशेला
जगावेगळी रीत तुझी तर
छंद धरावा तुझा कशाला १

गोजिरवाणे पंख कापले
तरिही तळमळ तुझ्याचसाठीं
अट्टाहासे कां लागावें
मला कळेना भलत्या पाठीं २

निःश्वासांच्या गढुळ ढगांना
भिडली जेव्हां स्नेहल दृष्टी
लाल पऱ्यांच्या कोमल अंगी
होइ अचानक अमृतवृष्टी ३

गाण्यांतुन परि

तुझ्या स्मृतीचे जरि क्षण सुखकर
मनास माझ्या लाविति हुरहुर
घातुक क्षण ते विसरुन जावें
यास्तव मैत्री कलेशि केली

रुणझुणणारी मधुर पैंजणें
चरणीं माझ्या मीच बांधिली
विफल चित्त हें मत्त कराया
पीयूष पात्र लावित ओठीं

म्लान मनावर तोंच अचानक
काव्यसुधेची होई वृष्टी
अमृतपेल्यामधें परंतु
तुझीच दिसली मज पडछाया

त्या प्रतिबिंबा संगे मग मी
गात लागले नृत्य कराया
नृत्यानें त्या पुलकित झालें
हिरमुसलेलें माझें अंतर
गाण्यांतुन परि उमलतात रे
जोगीयाचे नित्य आर्त स्वर

थकली नयने

श्वास रोखूनि अवखळ वायू
कानीं कुजबुज करी
प्रिय स्पर्शानें जलवंती कां
मोहरली अंतरीं ?
टेकुन मस्तक वृक्ष सख्याच्या
विशाल हृदयावरी
घेति बिसावा स्वानंदानें
वनांतरी वल्लरी
झिमझिम झरती जलधारा या
हळूंच पृथ्वीवरी
मेघराज जणुं सृष्टि-सखीला
कुरवाळी निजकरीं
लपून बसला सखा जिवाचा
म्हणून नीलांबरी
विरह व्याकुला बुडे यामिनी
तिमिराच्या सागरीं
ऐशावेळीं कसें गमावें
एकटिला या घरीं ?
वाट पाहतां थकली नयनें
बावरले अंतरीं
क्षणाक्षणाला खिळती डोळे
पाउल—वाटेवरी
ओळखिची कां चाहुल नच ये
अजून कानावरी ?

तुझी माझी जन्मगांठ

तुझी माझी जन्मगांठ मृदु रेशमाचे धागे
ताणुं नको सख्या फार कांचतील व्यर्थ सारें

तुझी माझी देह नौका डुले संसार–सागरीं
होइ कुशल नावाडी नेण्या निज पैलतीरीं

तुझें माझें प्रीत गीत निनादु दे एका सुरें
नको बोलुं कटु शब्द नको दुःखाचे सुस्कारें

तुझी माझी ध्येयदृष्टी स्थिरावूं दे एका मार्गीं
तव स्फूर्तिचा दे दोरा चढो बावडी ही स्वर्गीं

तुझ्या माझ्या बाळकांत रोमरोमीं देशप्रीती
मायभूला लाभूदेत वीररत्नें सानमोठी

करूं सख्या आत्मयज्ञ हिंदभूच्या रक्षणार्थ
हाच साधू शूरवीरा ! नरदेहीं परमार्थ

वैफल्याची जाणिव

तुझें नि माझें विश्व दुजें रे
तुझें नि माझें विश्व दुजें ॥

अवाचित घडल्या अपुल्या भेटी
नकळत बसल्या त्या निरगांठीं
उशिरा परि आतां उमजे, तुझें नि माझें विश्व दुजें ॥

कधिं न खेळलों खेळ प्रीतिचे
तुला वावडें त्या खेळांचे
प्रेम माझें हळुं कुजबुजे, तुझें नि माझें विश्व दुजें ॥

एकच होती खूण प्रीतिची
जाणिव होतां वैफल्याची
नकळत माझ्या तीहि बुजे ॥

अपुरे तुजला क्षितिचे प्रांगण
रूक्ष होइ परि माझें जीवन
अंध जग परी तुला पुजे ॥

संसाराच्या मध्यावरतीं
जीवन नौका होई कलती
वल्हविण्या नच कुणी दुजें ॥

सांग धरूं मी कोटली वाट ?
तिमिर भासतो भोंवतीं दाट
निराश मम मन त्यांत थिजे ॥

अर्धांगी

नको ग जाऊस
मजला टाकून
निष्ठुरपणानें
बाजूस लोटून ॥ १

सुरम्य शैशव
संपले कन्यके
लाडांत सगळे
अंकी या लाडके ॥ २

भयाण जगाची
अजुन जाणीव
भासू न दिधली
कसली उणीव ॥ ३

परंतु आजला
आतुर मानसी
यौवन पदवी
सोडून जाण्यासी ॥ ४

पर्वत बोलला
झरणी बाळीला
जीवन दिलेस
भकास जीवाला ॥ ५

नको ग जाऊस
एकला टाकून
कठोरपणानें
दुःखांत लोटून ॥ ६

विहंग पातले
नित्याचे सौंगडी
संगत तयांची
नव्हती बेगडी ॥ ७

आळवू लागले
आर्जवी स्वरानें
कोणगे खेळेल
आम्हांशीं स्नेहानें ॥ ८

जीवाची मैत्रिण
एकली झरणी
एकली शोभसी
वनाची या राणी ॥ ९

तुझीया सांगाती
वनश्री रंगली
हांसऱ्या फुलांशीं
पांखरे दंगली ॥ १०

तव आगमनें
चैतन्य उदेलें
ओसाड डोंगरीं
नंदन फुललें ॥ ११

नको ग जाऊस
एकले टाकून
निष्ठुर मनानें
आम्हांला लोटून ॥ १२

वदली रमणी
अत्यंत क्रोधाने
अंध कां झालांत
सकल स्वार्थानें ? ॥ १३

स्त्रीधन परके
कसा न समज
तरूण मनाची
कशी ना उमज ? ॥ १४

म्हणोत खुशाल
सकल, मी वेडी
अत्तांच घेईन
दरींत या ऊडी ॥ १५

धांवेन पळेन
मोकाट कैफात
चुंबीन सख्याला
सर्वांच्या देखत ॥ १६

सोडून पित्याच्या
प्रेमळ गृहाला
निघाली गर्जत
वल्लभ शोधाला ॥ १७

आक्रंदूं लागले
वृक्षही वाकून
नको ग जाऊस
आम्हांला टाकून ॥ १८

गिरींना वळसे
घाळून, तुडवी
अरण्ये, संकटे
येति जी आडवी ॥ १९

स्वच्छंदें बागडे
हांसून, नाचून
तरूण हृदये
आणिली खेचून ॥ २०

आसक्त जाहला
तरूण ओहळ
करी शेतभाती
मनानें निर्मळ ॥ २१

नाचला झरा तो
संगे दिन राती
मागणी घातली
हळूंच एकांती ॥ २२

धीट त्या ओढ्याने
धरीताच हात
लगावली तिनें
एक श्रीमुखांत ॥ २३

कित्येक बोलती
लोचने पुसून
नको ग जाऊस
आम्हांला टाकून ॥ २४

स्वतंत्र विचार
अंगात धमक
ठेवावी कां पर्वा ?
कुणाचा न धाक ॥ २५

दुष्काळी विभाग
आनंदांत नांदे
बेकाऱ्या, अडाण्या
गवसले धंदे ॥ २९

चालली वेगानें
होऊन बेभान
तृषार्त जीवांनां
देई जीवदान ॥ २६

रंक झाले राव
नसता कल्पना
रावांचे वाडेही
चुंबिती गगना ॥ ३०

पिकले मळेही
फुलले बगीचे
व्रतच घेतलें
समाज-सेवेचें ॥ २७

प्रार्थिती सगळे
मस्तक टेकून
नको ग जाऊस
आम्हांला टाकून ॥ ३१

चौंफेर डोलती
हिरवे गालीचे
हातांत कंकण
बांधिलें सेवेचें ॥ २८

निर्झरिणी झाली
अथांग सरिता
तीर्थ क्षेत्र कांठीं
अंगीं ये पात्रता ॥ ३२

सोडून पित्याच्या
प्रेमळ गृहाला
निघाली गर्जत
वल्लभ शोधाला ॥ १७

आक्रंदूं लागले
वृक्षही वाकून
नको ग जाऊस
आम्हांला टाकून ॥ १८

गिरींना वळसे
घालून, तुडवी
अरण्ये, संकटे
येति जी आडवी ॥ १९

स्वच्छंदें बागडे
हांसून, नाचून
तरूण हृदये
आणिली खेचून ॥ २०

आसक्त जाहला
तरूण ओहळ
करी शेतभाती
मनानें निर्मळ ॥ २१

नाचला झरा तो
संगे दिन राती
मागणी घातली
हळूंच एकांती ॥ २२

धीट त्या ओढ्याने
धरीताच हात
लगावली तिनें
एक श्रीमुखांत ॥ २३

कित्येक बोलती
लोचने पुसून
नको ग जाऊस
आम्हांला टाकून ॥ २४

स्वतंत्र विचार
अंगात धमक
ठेवावी कां पर्वा ?
कुणाचा न धाक ॥ २५

चालली वेगानें
होऊन बेभान
तृषार्त जीवांना
देई जीवदान ॥ २६

पिकले मळेही
फुलले बगीचे
व्रतच घेतलें
समाज-सेवेचें ॥ २७

चौफेर डोलती
हिरवे गालीचे
हातांत कंकण
बांधिलें सेवेचें ॥ २८

दुष्काळी विभाग
आनंदांत नांदे
बेकाऱ्या, अडाण्या
गवसले धंदे ॥ २९

रंक झाले राव
नसता कल्पना
रावांचे वाडेही
चुंबिती गगना ॥ ३०

प्रार्थिती सगळे
मस्तक टेकून
नको ग जाऊस
आम्हांला टाकून ॥ ३१

निर्झरिणी झाली
अथांग सरिता
तीर्थ क्षेत्र कांठीं
अंगीं ये पात्रता ॥ ३२

स्वरूप सुंदर
स्वभाव गंभीर
परी आत जळे
विरही अंतर ॥ ३३

अखेर उन्मादें
बंधनें तोडिली
बांधिली पूजा जी
स्वकरें मोडिली ॥ ३४

घुरांत अवघें
कलंक हा नांवा
स्कंधी डोलल्या ज्या
बुडविल्या नावा ॥ ३५

हिरवे नाजुक
सडले गालीचे
हातचें कंकण
पिचलें सेवेचें ॥ ३६

चराचर रडे
असह्य साहून
नको ग मातूस
मदांध होऊन ॥ ३७

शेवटी कानी ये
साद ती गंभीर
भेटाया बोलावी
एकांती सागर ॥ ३८

दृष्टादृष्ट होतां
सरलें अंतर
कुशींत विसावें
आतुर अंतर ॥ ३९

ऐश्वर्य विलास
भोगोनि विटली
तृषार्त मनाची
आवड फिटली ॥ ४०

मराठी ग्रंथ संग्रहालय ठाणे
९९०३
(स्थळ प्रत)

रत्नाकरा घरीं
रत्ना न गणती
रत्नासम होत्या
असंख्य सवती ॥ ४१

वैशिष्ठ्य न कांहीं
स्वतंत्र व्यक्तित्व
नसे कोणालाही
कांहींच महत्व ॥ ४२

गमलें "वृथा मी
घेतलें वेढून
जाईन एकदा
अशीच सोडून" ॥ ४३

आठवें शैशव
स्मरली ती सेवा
काय मी बसले
करून हें देवा ? ॥ ४४

रत्नासम आम्हीं
साऱ्या, तळघरीं
बंदिस्त जाहलों
जलधीच्या नारी ॥ ४५

लायकी जयांची
बसून मेण्यांत
हिंडावें, कोंडलों
झनानखान्यांत ॥ ४६

अविचारी आम्हीं
म्हण ही न खोटी
साध्या वस्तूसाठीं
हिंडू हाटोहाटीं ॥ ४७

परंतु शोधता
जन्माचा सांगाती
मंद कशी होते
सतेज ही मति ! ॥ ४८

जन्मभरी आतां
आसवें ढाळणें
एकांती सुस्कारे
दैवीं ये सोडणें " ॥ ४९

मनांत थैमान
घालति विचार
नयनांना लागे
नित्य अश्रुधार ॥ ५०

बड्या गृहीचा हा
कलंक झाकाया
रात्रंदिन शीणे
जरी सिंधूराया ॥ ५१

तिन्हीलोकीं होई
परी गौप्यस्फोट
गृहछिद्र दावी
जल हें खारट ॥ ५२

" तुच्छ तव डौल
गंभीर सागरा
जोंवरी कुढती
तळघरीं दारा ॥ ५३

फुकट ऐश्वर्य
व्यर्थ ही विद्वत्ता
जंव गाजविसी
पत्नीवर सत्ता ॥ ५४

फोल ही पदवी
धीर रे गंभीरा
राण्यांच्या लोचनीं
जंव अश्रुधारा ॥ ५५

जोंवरी करिसी
छळ ह्या सतींचा
थेंबही न प्राशू
तुझ्या जीवनाचा " ॥ ५६

लाख नजरांनीं चाले

रोखलेल्या नजरांनीं
झाले बाई मी बेजार
आणि मनाला जडतो
नित्य नवीन आजार
सौंदर्यांच्या संरक्षणा
नसे कांटेरी कुंपण
लाख नजरांनीं चाले
रोज शृंगार सिंचन
आसुसल्या नजरांनीं
रोखियली गति माझी
अशा आंचेत रहावी
कशी चांफेकळी ताजी ?
धुंद अशा नजरांचा
कसा चुकवावा त्रास ?
हीन कुळीं जन्मा आले
असे हा कां माझा दोष ?

स्वप्नभंग

दृष्टभेट ती झाली पहिली
गामुळलेल्या चिंचेखाली
पहिली वहिली पुसट भावना
संकोचातच थिजून गेली

आणखि ओळख झाली नंतर
खळखळणाऱ्या *पऱ्हयावरती
हृदयांमधल्या सुप्त भावना
नेत्रांमधून उमलत येती

आधि ठरवून भेट घेतली
एकलकोंड्या माळ्यावरती
कल्पनेंतले स्वप्न निमालें
गळून पडले पंख खालती

---

* पऱ्हया=ओढा

मोहळ

मराठी ग्रंथ संग्रहालय, ठाणें. स्थळप्रत.
अनुक्रम २१९६४ वि: काव्य
क्रमांक ४३८६५ नों: दि: २४।६।५०

माझें जीवन

स्वच्छंदी मम होतें जीवन
मला न ठावें कसलें बंधन

शेव मोकळा नित पदराचा
गुडघ्यावर अन् खोंवुन ओचा
रमत रहावें रानोमाळीं
नदींत न्हावें सांजसकाळीं
डोंगरमाथ्यावरी फिरावें
रानफुलांचे झुबके ल्यावें
सळसळणाऱ्या अन् शेतांचे
पदीं चुरावे मृदु गालीचे
विसरुनि सारी भूक तहान
वायू संगे गावें गान
असेंच सरलें माझें यौवन
मला न ठावें कसलें बंधन

मला न ठावी नागरनीति
मला न कसली भीड नि भीति
खंत घृणेचा मला न वास
लज्जेचा मम मना न त्रास
मद मोहाची मला न बाधा
स्वभाव माझा भोळा साधा

मला न माहित हेवा दावा
मोद मिळे मज नित्य नवनवा

वाघा, नागा संगे दोस्ती
*मेकरासवे दंगा मस्ती

निसर्गमय मम होते जीवन
मला न ठावें कसलें बंधन

आज नसे परि एकच बंधन
शत बंधांचे माजे कुंपण
चाकोरींतिल खुरट्या जीवानें
वठुन जाई हें माझें मीपण

चोरी

पश्चिमीय हा अवखळ वारा
गुजगोष्टी करि कळ्या फुलांशीं
हांसत डोलत बसली सुमनें
परि मधु चोरुनि नेते माशी

---

* मेकर = हरिण

माझें मन

मन माझें फार हट्टी
हट्ट त्याचा सुखासाठीं
शिकविता गीता, गाथा
घाली कपाळाला आठी

मन माझें मग्न होतें
विषयांच्या सेवनांत
आणि बाजूला वळतो
तुझ्या प्रसादाचा झोत

मन माझे नास्तिक हें
शंका घेते आस्तित्वाची
चराचरांतुन नाचे
लीला तुझ्या सामर्थ्याची

निंदा तुझी करावी हें
येतां, निघालें मनांत
नकळत गाईलें मी
आणि तुझे स्तुतिपाठ

धांव देवराया

येई देवा आतां संसाराचा विट ?
पंथ दावी नीट सन्मार्गाचा
जगू कां केवळ भराया हें पोट ?
कळेना रे नीट दयासिंधो !
संकट समयीं राहवेना धीट
राखी तूंच पाठ कृष्णेपरी
भावनांचा होई आतां कडेलोट
किती पायपीट करूं सांग ?
हातीं घेई हात मार्ग दावी थेट
गोडी रे अवीट सत्संगाची
देई आतां सूट करावया लूट
प्रेमाची अलोट एक तुझ्या
नसे दुजा ध्यास नलगे हव्यास
वस्त्राभरणास नाहीं वाण
आशीर्वादा वीणें परी तुझ्या ऊणें
भासें सारें जीणें शून्यवत
धांव देवराया तव कृपाछाया
मज उद्धराया नित्य हवी

प्रबोधन

आँखोंसे ओझल हुअे सितारे, जाग अुठो अब मेरे दुलारे
चाँद चला है अपनी बटोरकर
बिखरी हुअी थी वही धरोहर

छीप रहे हैं गगनमें तारे, जाग अुठो अब मेरे दुलारे
पेडोंपर गाती हैं रे चिडियाँ
खिलने लगी हैं देखो कलियाँ

झूल रहि हैं हवाके सहरे, जाग अुठो अब मेरे दुलारे
गायब हुआ है सभी अंधेरा
अभी निकलेगा सूरज प्यारा

दर्शन देगा, सबको सवेरे, जाग अुठो अब मेरे दुलारे
कोअी अुठाता' नहीं सूरजको
वही जगाता है रे सभीको

खूद अुठता है 'मुँह अँधेरे' जाग अुठो अब मेरे दुलारे

मुँह अँधेरे = पौ फुटनेसे पहले (पहाटे)

ईशका खेल

कौन सुखी है ? अिस दुनियामें
कौन दुःखी है पुरा ?
सुख दुःखोंकी आँख मिचौनी,
यह खेल रहा अधुरा ॥ धृ० ॥

खेलके लिये लिया अीशने
हम मानवका सदैव सहरा
शिर आँखोंसे वंदनीय है
यह खेल हमें प्यारा ॥ १ ॥

हंसते हंसते ही मर जाना
दर्दभरी नहि आह खिंचना
अिससेही हम पा सकते है
खेलसे छुटकारा ॥ २ ॥

हीच लोचने

हीच साजणे ! हीच लोचने
नव शृंगारा नित लेवोनी विहरत असतां नित्य काननीं
कुजा मागुनि केली जयांनि सदैव सखये मूक भाषणे
हीच साजणे ! हीच लोचने

तुळशीला मी दैवत मानुन सांज सकाळीं घेता दर्शन
ज्यांनि वेधिलें हें माझें मन तीच तीच ही विशाल नयने
हीच साजणे ! हीच लोचने

या नेत्रांना भिडता डोळे देहभान मम हरपुन गेलें
रंग रूप नच जिथें पाहिलें ? कसें दिसावें अन्य वागणें ?
हीच सांजणे ! हीच लोचने

या दृष्टीस्तव जीव भुकेला याविण सुखवी कोणि न मजला
नयनबाण करि विद्ध मनाला कसें कळावें अनुभवाविणे ?
हीच साजणे ! हीच लोचने

संपादकास

संपादका ? सांग तूं, माझी
कविता घेशिल कां ?
फावल्या वेळीं, कधीं एकांति
खरडित बसते कविता-पंक्ति
त्या पंक्तितिल, गोडी सकला,
वाटुन देशिल कां ? ॥ १ ॥

दूर तूं जरी, ऐक विनंती
नांव झळकुं दे पहिल्या अंकीं
या नावांतिल, जादू इतरा
दाउन देशिल कां ? ॥ २ ॥

नसेल स्वप्नीं जरी तुझ्या तें
कल्पनेंत मी रोज पहाते
भान हिरावुन, वेड लाविती
कवने ही रसिका ॥ ३ ॥

मेघ मालेस

रुमझूम नाचत ये भूतलावरी
अंत नको पाहुं गडे येइ झडकरी ॥ धृ ॥

व्याकुळली सृष्टि जरी काळे कां जलद वरी
आनंदें करति क्रिडा गगन ऊदरीं ? ॥ १ ॥

विश्वावरिं शिंप जला तूच सजव अवनीला
खेळावें कितीतरी अजुन अंबरीं ? ॥ २ ॥

विसरुनिया देहभान गात नदी मुक्त गान
धांवु दे शिव्रगती निज सख्या घरीं ॥ ३ ॥

विनवी तुज नित्य मोर काढुनीया आर्त स्वर
कृपावृष्टि नच करिसी कां तयावरी ? ॥ ४ ॥

भूमि कर हिरवी गार पिकव गहू आणि ज्वार
धान्याची घाल रास चल खळ्यावरी ॥ ५ ॥

कौमुदीची बरसात

आज सखे पुनवेची रात आलि गडे चंदेरी रात
करी कौमुदीची बरसात ॥ धृ ॥

नाजूक कोवळी संध्येची बाळी
न्हाते ग अमृतांत, निशा न्हाते ग अमृतांत ॥ १ ॥

ढगांच्या झालरी शोभा चंदेरी
विसावली मंचकांत, यामा विसावलि मंचकांत ॥ २ ॥

वाऱ्याची स्वारी हळु वारा घाली
तल्लीन सुधारसांत, विश्व तल्लीन सुधारसांत ॥ ३ ॥

ज्योत्स्नेच्या मैत्रिणि चित्रा रोहीणी
नर्तनीं सभागृहांत, दंग नर्तनीं सभागृहांत ॥ ४ ॥

अतिवृष्टीस

दया धरुनि अंतरीं पावसा ! थांबव अपुल्या सरी
नदी नाले हे तुडुंब भरले
रूप भयंकर दावित अपुले
मेघदैत्य जणुं गर्जत आले
धांवुन पृथ्वीवरी पावसा ! आवर अपुल्या सरी
ओलिचिंब बघ झाली सृष्टी
कृषिजन झाले अंतरिं कष्टी
थांबव आतां तरि ही वृष्टी
विवेक धरुनि उरीं पावसा ! आवर अपुल्या सरी
झाले जधिं तव प्रथम आगमन
ज्या बाळांनीं अंगाणिं छुमछुम
आनंदानें केलें नर्तन
आडकली ती घरीं पावसा ! थांबव आतां सरी
नदी ओढ्यांचे पूर भयंकर
जलांत सारें बुडविती नगर
जन झाले हे चिंता-तूर
भयार्त हृदयांतरीं पावसा ! आवर अपुल्या सरी
वाहुन गेली शेतीवाडी
सडुन चालली हिरवी झाडी
फळा फुलांची हो नासाडी
अतिवृष्टि ना बरी पावसा ! आवर अपुल्या सरी

वाहुन गेले असतिल जलचर
पशूपक्षीही झाले जर्जर
गारठुनी बघ गेले वनचर
दया तयांवर करी पावसा! आवर अपुल्या सरी
दया येउं दे दीनदयाळा
संभाळुन घे आपुल्या बाळा
अतिवृष्टीच्या नको दुकाळा
धाडूं अवनीवरी आवरी तुझ्या भयंकर सरी

विसावा

बाजिव पांवा बाजिव पांवा
सोन जिवाला एक विसावा, मम जिवाला तोच विसावा

दिवस संपला संध्या आली
दिवेलागणी कधिं रे झाली ?
मुरलीरव हा मोहिनि घाली
पिसे लाविले भोळ्या जिवा ॥ १ ॥

रजनीची कां मंद पाउले
वाजु लागली ? मज ना कळलें
देहभान मम हरपुन गेले
गघसला परी प्रीती ठेवा ॥ २ ॥

शीतल झोंबे अंगा वारा
फेर धरोनी नाचति तारा
गीत एक तव जिवा निवारा
कधिं न घेतले दुसऱ्या नांवा ॥ ३ ॥

दाट तिमिर हा भोंवति दाटे
ऊर भयानें माझा फाटे
एकलीच मी वनिं या वाटे
जिवा भेटण्या येइ रे शिवा ॥ ४ ॥

एक दिन तरी होईल घात
जमेल सगळी जात नी गोत
कळले तरि न ये आचरणात
संग कसा तव सांग सुटावा ? ॥ ५ ॥

दुपार

दुपारची ती रखरख किरणे
धुडगुस घालति माळावरती
पाटा पऱ्ह्यांतून वाहते
सळसळणारी सुवर्णकांती

दरड कडेला रुसून बसली
जांभावराचि गव्हाळ बोंडे
हिरमुसलेल्या रातांच्यांचीं
सुकून गेली तांबुस तोंडे

गोठवलेल्या गोठणीवरी
संथपणानें रंवथ चालला
वटवृक्षाच्या छायेमधुनी
पावरिचा रव घुमूं लागला

मोहरलेल्या अंबराइतुन
साद घालिते मैना वेडी
भोळ्या राघूस परी कळेना
कच्चया कैरिचि अवीट गोडी

विचारि मना

माझ्या विचारि मना ! कर रे, थोडा तरि अविचार
रसिक मी जरि, तव सांगाती झाले बघ बेजार ।
खळखळ वाहे चंदेरी जल
डुंबायाची हौस अनावर
'अशा जलाला ओढ भयंकर'
बजवासि वारंवार, कर रे, थोडा तरि अविचार
सुगंध धांवे दाहि दिशांना
मोह तयाचा मज अवरेना
'सुवासासवें भुजंग येतिल
ऐकित गे फुत्कार' कर रे, थोडा तरि अविचार
मैफल रंगे नाचति सुस्वर
आरुढले मी त्याच सुरांवर
'तन्मय होता होइल वेडे !'
वदासि 'तुझीच शिकार' कर रे, थोडा-तरि अविचार
कधीं लेवुनी पंख आगळे
अंतराळिं मी विहरिन म्हटलें
आनंदावर असा अचानक
करासि निष्ठुरा वार, कर रे, थोडा तरि अविचार
संस्काराच्या लाख श्रृंखला
पायीं माझ्या तूंच बांधिल्या
नृत्याला जी अधिर पाउले
शिणली वाहुन भार, कर रे, थोडा तरि अविचार

ठेंगणा स्वर्ग

विजयाचा कैफ देवा ! चढे माझ्या डोळ्यांवर
कांहीं पुढचें दिसेना धुंद झाली रे नजर
पाय ठेचाळतो मार्गीं अकुली मी झालें अंध
कांही केल्या उतरेना विषयांची मस्त धुंद
अवखळ मन भारी शांत दिसे वरवर
चक्रात्रिणें तुज परी शक्य होई कुठवर !
मार्ग मुळीं सांपडेना वाट असे खडतर
हाती घेऊन हा हात तूंच वाही माझा भार
झडूं दे हा गर्व सारा नष्ट होऊं देरे ताप
तुझ्या मीलनानें मन शांत होवो आपोआप
सोडुनीया सर्व राग येई गडे लवलाही
चुकलेल्या लेकराची दया तुला कशी नाहीं ?
तुझ्या माझ्या मीलनानें स्वर्ग होईल ठेंगणा
आत्मसात् करून घे आत्मा माझा नारायणा

क्षणभंगुरता

एक दिन तरी जायाचें बा जायाचें
कुणी न कायम राहायाचें रे ॥
व्यर्थ असे हा सर्व पसारा
जासि एकला तूं परभारा
सोडून कन्या पुत्र नि दारा
सवें कोणी नच यायाचें ॥१॥
कष्टवूनि कां निशिदिनि काया
कशा जोडिली इतुकी माया ?
दया मुळि नसे त्या यमराया
कांही न संगें घ्यायाचे ॥२॥
मोह मत्सरीं कशास जळसी ?
दीना दुबळ्या उगाच छळसी
सत्य चिंतनी कधीं न रमसी
मधू बोल तरी नीत वाचे ॥३॥
मिळे एकदा तनु ही ऐशी
योनि फिरोनी चौऱ्याऐंशी
करि न माती आयुष्याची
गेले क्षण न कधि यायाचे ॥४॥
मद मोहा कां गुंतसि जीवा
एकच सान्निध्यांत असावा
सत्कर्माचा अमोल ठेवा
ओझें न दुजे झेंपायाचें ॥५॥

सत्यं, शिवं, सुंदरम्

हृदयाच्या राउळांत स्थापिली मी मंगलमूर्त
अभिमानें मग झाला देह माझा पुलकित
समशेर माझ्या करीं वधिले मी नाना जरी
मांगल्याचा अभिषेक रोज चाले शिवावरी
मानसीच्या गाभाऱ्यांत ज्ञान ज्योत उजळली
समईत तेलवात सत्याचीच मी लाविली
होऊनिया शुचिर्भूत जुळविले दोन्ही हात
एकलीच प्रवेशले मांगल्याच्या मंदिरांत
दचकले पाहूनिया माझ्या आराध्या देवाला
ज्याच्या गळां काळ्याभोर भुजंगानें वेढा दिला

दोन ध्रुवावर

एक विटेवर घरकुल अपुले
मार्ग परंतु नित्य निराळे

एका गृहीचे सहप्रवासी
कुशल क्षेम परि कधीं न पुसती

कधिं प्रेमाच्या नच गुज गोष्टी
जहराची अन् कटुता ओष्टीं

नयनांमधुनी नाच घृणेचा
जाच होतसे सहवासाचा

एका मंचाकिं जरि अंथरूण
दोन ध्रुवावर दोघे आपण

एक वाट

कणखर आपुल्या हातीं घेउन
कोमल मम हात
शुभ्र फुलांचा हार सुवासिक
गळां घातलात
माझ्या ओक्या गळ्यांत खुललें
मणिमंगलसुत्र
पतिपत्नीचें नातें बनलें
जणूं, प्रिय मित्र
सप्तपदीं तव सवें चालता
स्मरलें मज सारें
गत जन्मीचे अवचित जुळले
हे धागेदोरे
गृहप्रवेशा समयिं उतरला
जणूं स्वर्ग खालीं
दो पथिकांची इथुन यापुढें
एक वाट झाली
या वाटेनें प्रवास करता
दुःखाचे डोंगर
येतिल अडवे तरि, उत्साहें
दोघे करूं पार

प्रतीक्षा

पाहतेस तूं वाट कधींची येउन बांधावरी
येइना धनी अजुन कां तरी ?

दाट सावल्या लोपुं लागल्या, पक्षी जाती घरीं
थबकला भानू क्षितिजावरी

पाट वाहता खळखळुनी या, ओढ जलाच्या उरीं
लागली तीच तुझ्या अंतरी

सावळलें तें वदनावरचें मिरिकलणारें हंसू
नको ग अश्रु नयनींचे पुसूं

अवतरेल भूवर भयाण कातरवेळ
म्हणुनीच तुटतसे जीव तुझा तीळतीळ
परतून येइना अजुन कसा घननीळ
आसुसलेली डबडबलेली दृष्टि तुझी बावरी
भिरभिरे म्हणून शेतावरी

निराश नयनें वळवुन मागें बघशिल वेडे जरी
हंसते ग लपून कोणी तरी

पाठिस डोळे कांहिं देवानें दिले अम्हांला जरी
कुठुन मग अधीरता माधुरी ?

ताजमहालास

ताजमहाला ! पुरे जाहला दिमाख तव आतां
दयाळबागें पुढती लागे लवावया माथा तुला रे !

भव्यतेंत तव मला अढळले दुःखाचे अंगार
तयामुळें मज व्यर्थ भासला सर्व तुझा श्रृंगार, महाला !

कर्णपथावर अघात केला, मूक हुंदक्यांनीं
सुस्कारेही घुमूं लागले मग वातावरणी, क्षणीं त्या

प्रेमाखातर मानवतेची झाली जी होळी
कीर्तिसवें तव तीहि आजला अमर असे झाली जगीं या

दयाळबागेमाजि भक्तिचा सुगंध दरवळला
खऱ्या कलेचा प्रसन्न आत्मा हंसतांना दिसला, तेथ मज

ज्या करणीनें मोद होइ रे ! सकलांच्या चित्ता
विनम्र तेथें तूंहि करावा उन्नत तव माथा, महाला !

वळवाच्या पावसानें

अवचित आल्या सरी
मन झाले ओलेचिंब
गोठलेल्या भावनेला
येई इवलासा कोंब

मृत्तिकेच्या सुगंधानें
वृत्ति झालीसे आतुर
कोमेजल्या भावनेला
फुटूं लागले अंकूर

सप्तरंगी धनुष्यानें
नभीं रेखियेला कणा
मोहरून आल्या माझ्या
साऱ्या थिजल्या भावना

वळवाच्या पावसानें
शुष्क माळ ओला केला
खुरटला भाववेल
असा माझा बहरला

मराठी ग्रं. ठाणे. स्थळप्रत.
अनुक्रम २१४३८ दि: ०७.१०४१
क्रमांक ९३८८ नों: दि: २४।६।५८

खग दर्शन

गात नाचत अंगणीं ये या पुन्हा पुन्हा पांखरा
तांबुस कोमल चरण आपुले मंद टाक खगवरा

झाकुं नको ती विशाल कमळे रंग जयांचा निळा
माझ्या मनचा भृंग तयावर आहे लोभावला

तुझ्या दर्शनें काव्यदेवता प्रसन्नतेनें हंसे
साहित्याच्या सिंधूलाही उधाण येई तसे

उडुन असा कां परी लाडक्या जासी आतां दुरी ?
परवशतेच्या कल्पनेच कां कांपे तनु गोजिरी ?

कोंडिन कधिं कां बाळा तुजला ? परवशता पंजरीं
स्वातंत्र्यावर अभिषेक मी रोज भक्तिचा करी

माला गुंफिलि शब्द सुमांची तुजस्तव जी साजिरी
कोमल कंटीं तव घालाया आतुरले अंतरीं

ज्या देवानें अनुपम काया दिधली आहे तुला
तव रूपानें तोच विधि मला गमे आज भेटला

अकेली

सुनो किस्मतकी मेरी कहानी, कह रही हूँ बनकर दीवानी
होकर दीवानी ॥ धृ०॥

चाँद कहाँ जा छिपा है मेरा? बादलने देखो उसे है घेरा
आँधीकी दीखती है निशानी ॥१॥

चारों तरफ है हुआ अँधेरा, कैसा मिलेगा मुझे किनारा
उमड रहा है नदीका पानी ॥२॥

दूर रहा है मेरा बसेरा, यहाँ मुझे नहीं कोअी सहरा
नैया भी मेरी बहुत पुरानी ॥३॥

यदि तुम मुझे दरस न दोगे, यदि तुम मेरी सूधी न लोगे
डूब जाऊंगी मैं अनजानी ॥४॥

REFBK-0009103
REFBK-0009103

मराठी ग्रंथ संग्रहालय ठाणे
दा. क्र. ८३

आस

फोडोनि शब्दांचें भांडार
घडावे दिव्य अलंकार
अर्पावे ते जना सत्वर
हीच आस मन्मना

वाङ्मयाच्या विविध धारा
पोषक व्हाव्या परस्परा
भेटाव्यांत भव्य सागरा
साहित्याच्या, सदैव

वाङ्मयाच्या बहुत परी
घेवोनि जावें घरोघरीं
द्याया त्या रसिकांचे करीं
उत्सुक मन होय

साहित्य सुवर्णाची खाण
तेथ काय परीस वाण ?
परि देई शहाणपण
निवड करावया

जेव्हां होय हा हेतु पूर्ण
न दवडिता एक क्षण
केलें पाहिजे उद्यापन
जनता-जनार्दना

सदैव इच्छि हेंचि मन
दैवें कधीं लाभलें धन
ते देवोनि तुम्हां, आपण
ब्रह्मांडीं लुप्त व्हावें

REFBK-0009103
REFBK-0009103

मराठा ग्रंथ संग्रहालय, ठाणे. स्थळप्रत.

शुद्धिपत्र

पृष्ठ	ओळ	अशुद्ध	शुद्ध
५	१०	मोदानें	मादानें
८	४	डोंगेरी	डोंगरिं
८	५	बनी	वनीं
९	५	सुंगधी	सुगंधी
१२	८	वारू	बाऊ
१३	३	डाले	डोले
१५	७	चल	चला
१८	८	पत्थरांच	पत्थराचे
२२	१६	अंतराचे	अंतरींचे
२३	६	ओढोळ	ओढाळ
२६	३	व्योमति	व्योमांत
३१	१६	गगानांगणीं	गगनांगणीं
३१	२२	भरंजरा	भरजरी
३३	४	गंभीर	गभीर
३६	१०	कोकाल	कोकील
३६	१४	सृस्टी	सृष्टी
४१	९	निःस्वासांच्या	निःश्वासांच्या
४७	८	सांगांती	सांगाती
५५	१३	यावन	यौवन
५६	४	मेकरासवे	भेकरासवें
५७	१६	स्तुतिपा	स्तुतिपाठ
५९	२	बटारेवर	बटोरकर
६१	३	कुजा	कुंजा
७०	३	अकुली	अकाली
७२	३	जरी	अरी
७२	९	आराध्या	आराध्य
७३	१	घ्रुवावर	ध्रुवावर